

ANKA László

**tudományos munkatárs
VERITAS Történetkutató Intézet**

**research fellow
VERITAS Research Institute
laszlo.anka@veritas.gov.hu**

FRIEDRICH ISTVÁN VÉLEMÉNYE AZ ANTANTRÓL ÉS A BÉKETÁRGYALÁSOKRÓL (1919–1920)

ISTVÁN FRIEDRICH'S OPINION ON THE ENTENTE AND THE PEACE NEGOTIATIONS (1919–1920)

ABSTRACT

István Friedrich (1883–1951) began his political career in the 1910's. During World War I, he was a supporter of Count Mihály Károlyi's policies. In August 1919, in the shadow of the Romanian invasion, he formed a counterrevolutionary government. However, the victorious Entente Powers neither recognized his cabinet nor invited him to the peace negotiations in Paris. This international seclusion led to his resignation as prime minister in November 1919 and the subsequent formation, as a compromise solution, of a *koncentrációs kormány* (a coalition government in which every political party had representation) led by Károly Huszár.

Friedrich was initially given the role of Minister of Defense in this new government, but a few months later, he left the ruling coalition and began criticizing the Sándor Simonyi-Semadam government and its Pál Teleki-led successor for their poor handling of the peace negotiations, their having signed the Treaty of Trianon and its ratification by parliament. According to Friedrich, a realistic alternative to signing the peace treaty would have been to hinder and stall the start of the negotiations until the mutually exclusive interests of the states making up the Entente tore the alliance apart. This work attempts to analyze this line of thinking which, because it was a minority viewpoint among the political elite, was never undertaken.

Kulcsszavak: Friedrich István, antant hatalmak, első világháború, ellenforradalmi kormány, trianoni béke

Keynotes: István Friedrich, Entente Powers, World War I, counterrevolutionary government, Treaty of Trianon

1. Bevezetés

Az Osztrák–Magyar Monarchia a Német Császársággal, Bulgáriával és Törökországgal alkotott katonai szövetsége (központi hatalmak) az 1914 és 1918 között dúló első világháborút elvesztette. 1918. október-novemberében néhány hét alatt összeomlott a Monarchia, a romjain utódállamokat építeni igyekvő különböző nemzetek egy része a győztesek, mások a vesztes oldalon találták magukat a háborút lezáró Párizs körüli béketárgyalásokon. Magyarország számára az utóbbi pozíció jutott. A történészek napjainkra alaposan körüljárták, hogy a '18 őszi fegyverletételtől milyen út vezetett a trianoni békediktátum aláírásához, 1920. június 4-ig. E több mint másfél esztendő a korabeli magyar – népköztársasági, tanácsköztársasági, ellenforradalmi, keresztény-konzervatív – kormányzatok eseménytörténetén, tevékenységük kontextusán, motivációikon keresztül mutatta be a történelemtudomány. Érthető, hogy miért a kormányokon keresztül, hiszen a kabineteket alkotó politikusok vannak olyan helyzetben, hogy kellő körültekintés, érvek és ellenérvek mérlegre tétele után döntést hoznak és az alapján cselekednek. Így a Trianonhoz vezető út az egyes kormányok külpolitikai elképzeléseinek és ténykedésüknek a története.

Minden esetben van azonban a politikában (múltidőben: politikatörténetben) egy másik oldal, amelynek véleménye nem emelkedik a kormányzati döntés rangjára, ellenzékbe, vagy kormányon belül kisebbségbe kerül és megvalósulatlan marad. A magyar politikatörténetnek egy ilyen szelete az a vélemény, amelyet 1919–1920-ban Friedrich István miniszterelnök, majd hadügyminiszter, végül ellenzékbe vonuló – a Keresztény Nemzeti Pártot megalakító – nemzetgyűlési képviselő és néhány társa a magáénak vallott.

2. Friedrich István pályafutása

A Pozsony vármegyei Malackán született vállalkozói-polgári, katolikus környezetben 1883-ban, édesapja gyáros és gyógyszerész volt. Friedrich a budapesti és a charlottenburgi műszaki egyetemen szerzett mérnöki diplomát, majd jogi tanulmányokat folytatott a magyar és a német birodalmi fővárosban. Az egyetemi évek után Berlinben maradt és mérnökként helyezkedett el az Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft-nál. Jól házasodott: a Ganz–Danubius Gyár vezérigazgatójának leányát vezette oltár elé 1906-ban. Alig két esztendővel később Mátyásföldön már lerakta saját gépgyárának alapjait.

Ez a vállalkozás biztosította számára az egzisztenciális hátteret ahhoz, hogy a politika felé fordulhasson érdeklődése. Az Apponyi Albert és Ká-

rolyi Mihály grófok, illetve a Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és 48-as Párthoz csatlakozott 1912-ben. Károlyival együtt ment az Amerikai Egyesült Államokba 1914-ben, hogy a közelgő 1915-ös képviselőházi választásokra pénzt gyűjtsenek az amerikai magyarok körében. A hazafelé vezető úton érte az első világháború kitörése, a franciák internálták, végül Spanyol- és Olaszországon keresztül jutott haza. Belépett a hadseregbe, a hadjáratokat tüzérfőhadnagyként harcolta végig.

De nem csak a pártpolitika mezején próbált szerencsét, hanem a nyilvánosságtól elzárkózó, titkos társaságként működő szabadkőművesek soraiba, a Magyarországi Symbolikus Nagypáholyba is belépett. A világháborús összeomlás esztendejében e csoportnak az első főfelügyelői tisztségét töltötte be.¹

1918. október 28-án részt vett a „lánczídi csatának” nevezett tüntetésen, amikor a Budavár felé vonuló tömeget (amely gróf Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezését akarta elérni József főhercegnél) a csendőrség szétverte a hídon. Friedrich ekkor meg is sebesült. Az aktuális Országgyűlési Almanach – amely a képviselőktől nyert életrajzi adatokon alapult – így fogalmazott az őszirózsás forradalom idején követett politikai magatartásáról: „Neve a Károlyi-forradalom idején kezdett szerepelni. Hadügyi államtitkára volt Károlyi kormányának s mindent elkövetett, hogy keresztelje a szocialisták számításait. Ő volt az, aki a szocialista agitátorok üzelmeinek megakadályozása végett a tiszti zászlóaljok szervezését vette a kezébe. Ebbeli terveit azonban a katona- és munkástanácsok megghiúsították. Mikor látta, hogy a helyzet mindjobban balra tolódik s már nem tartóztathatja fel a lavinát, kivált a Károlyi-kormányból.”²

A Tanácsköztársaság idején a kommunista hatalom ellen szervezkedett, azonban a vörösök letartóztatták, halálra ítélték, de sikerült a börtönből megszöknie. Az idevonatkozó Országgyűlési Almanach és a Rab-ságom története című összefoglaló mű nem teljesen ugyanúgy vázolja a bolsevik uralom alatt Friedrich-kel történeteket.³ Elrejtőzött Budapesten, majd a bolsevista diktatúra bukását követő napokban aktivizálta magát. Csilléry Andrással, Ereky Károllyal és Pekár Gyulával közösen létrehozta a Fehérház Bajtársi Egyesület nevű ellenforradalmi szervezetet. E szervezet mintegy 70–80 gyalogos és lovas rendőr, detektív segítségével 1919 augusztusában elűzte a Sándor Palotából az éppen minisztertanácsot tartó Peidl Gyula vezette szakszervezeti/szociáldemokrata kabinettet.⁴ Az önmagát kormányzónak tekintő Habsburg–Lotharingiai József főherceg, tábornagy e puccs után Friedrichet nevezte ki miniszterelnöknek augusztus 7-én.⁵

Ezáltal megalakult a Friedrich István névvel fémjelzett úgynevezett „hivatalnok-kormány,”⁶ amely mindössze egy hétig maradt a helyén. Az

antant államoknak a magyar fővárosba érkezett katonai missziói és a bevonuló román királyi hadsereg tábornokai sem tekintettek jó szemmel arra a kabinetre, amelyet a Habsburg-dinasztia egyik tagja – egy tekintélyes hadvezér, a császári és királyi família magyarországi ágának feje – nevezett ki. A győztes nagyhatalmak nem voltak hajlanók egy ilyen háttérű kormányt elismerni. Friedrich ezért már augusztus 15-én vállalta, hogy újraalakítja kormányát. Második kabinetje augusztus 27-ig maradt hivatalában. A miniszterelnök nem akarta belátni, hogy néhány tárcavezető cseréje nem oldja meg a nemzetközi elismerés hiányából eredő problémát és nem volt hajlandó maga a kormányfő lemondani, de a kabinetet másodszor is átalakította augusztus 27-én, amely több minisztercserével már egészen 1919. november 24-ig képes volt hatalmon maradni⁷ bár nemzetközi elismerést egyetlen percre sem tudott szerezni kormányának.

Miniszterelnökségének utolsó napjaiban a korabeli politikai élet egyik elismert veterán alakja, Berzeviczy Albert így jellemezte a kormányfőt: „Egyénisége határozottan jó benyomást tesz, ez erélyes, egy határozott, bátor, okos, nyílt és egyenes lelkű ember benyomását. De ha nem állunk már szavainak hatása alatt, mégis kételyek támadnak bennünk őszinteségére s törekvésének teljes önzetlenségére és lelkiismeretességére nézve.”⁸

Novemberben már Friedrich is belátta, hogy nem tudja tovább tartani pozícióját és átadta a kormányalakítás lehetőségét Huszár Károlynak, aki második és harmadik kabinetjében a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát irányította. Huszár úgynevezett koncentrációs kormányában (minden párt képviseltette magát benne legalább egy miniszter által, kivéve a kommunisták, innen az elnevezés), Friedrich a hadügyminiszteri tisztet töltötte be 1920. március 15-ig, mikor is a kabinet megszűnt és helyét átadta a Simonyi-Semadam Sándor vezette kormánynak. E minisztériumban Friedrich már semmilyen pozíciót nem kapott. Áprilisban ellenzékbe vonult és már soha többé nem is jutott kormányra. Amikor kezdetét vette Tisza István egykori miniszterelnök gyilkosainak bűnpere, Friedrichet is meggyanúsították a merénylettel kapcsolatban, de sikerült tisztáznia magát.⁹ 1939-ben vége szakadt képviselői karrierjének.

Bár a második világháború évei alatt és után sem politizált, a rákosista diktatúra idején mégis elővette a politikai rendőrség és a Grösz József kalocsai érsek ellen indított perben vádat emeltek Friedrich ellen is és börtönbüntetésre ítélték 1951-ben, azt állítván, hogy Grösz őt szemelte ki egy ellenforradalmi kormány vezetőjének. Még ebben az esztendőben el is hunyt a váci börtönben. Az 1989–1990-es rendszerváltás után büntetését semmisnek nyilvánították és rehabilitálták.

Friedrich nem csak a politika-, hanem a futballtörténetben is nevet szerzett magának. 1904-ben tagja volt a magyar labdarúgó válogatottnak.

Egyetlen meccsen játszott, amikor válogatottunk kikapott az osztrák csapattól. A volt kormányfőt 1922-ben a Magyar Labdarúgó Szövetség elnökévé választották.¹⁰

3. Kabinet(át)alakítási viszontagságok

Az augusztus 7-én hivatalba lépett Friedrich-kormány azonnal intézkedéseket tett annak érdekében, hogy minél előbb nemzetközi elismerést szerezzen. Ennek érdekében a hónap végéig kétszer is átalakult, így közjogi értelemben három egymást követő Friedrich-kabinetről lehet beszélni.

A miniszterelnök természetesnek vette, hogy a nemzetközi elismerést mielőbb megszerezze, mert ettől várta politikai mozgásterének kibővülését. Amíg nem kapja meg kormányzata az elismerést, addig teljesen a román megszálló erők magatartásától és a Budapestre érkezett antant tábornoki missziójának jóindulatától függött a kabinet és maga az ország sorsa is.

Különösen súlyos problémát okozott a kabinetnek a román megszállás. Az antant részéről az országunkba delegált amerikai Bandholtz tábornok lényegre törő módon foglalta össze naplójában, hogyan viselkedtek seregeik: „A románok a maguk részéről belekezdték Magyarország fosztogatásába, elvittek minden gépkocsit, mozdonyt, vasúti kocsit és más gördülőeszközt, eltulajdonították és Romániába szállították az összes megtalálható fegyvert, töltényt és hadianyagot, ezt követően pedig elkezdték megtisztítani az országot a magángépkocsiktól, boltfelszerelésektől, jószágoktól, ruháktól, cukortól, széntől, sótól és tulajdonképpen mindentől, ami értékkel bír. Fosztogatásaikat azt követően folytatták és folytatják most is, hogy a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa felszólította őket, hogy hagyjanak fel az effajta rekvirálással. Megszállták az adminisztráció valamennyi ágazatát, az összes vasúti, távíró-, telefon- és postai rendszert, s jelenleg egész Magyarországot teljes rémuralomban és térdre kényszerített állapotban tartják.”¹¹ (Csekély vigasz a magyarság szempontjából, hogy amikor maga a román kormány kezdeményezett vizsgálatot Sir George Russell Clerk nyomására, a fosztogatásokban/rekvirálásokban élen járó budapesti román katonai parancsnok, Holban tábornok öngyilkosságot követett el.)¹²

Friedrich azon volt – kényszerhelyzetéből kifolyólag nem is tehetett mást –, minthogy normális viszonyt alakítson ki a román hadsereg parancsnokságával. Erre a budapesti antant misszió tábornokai is határozottan felszólították, amikor a miniszterelnök és kormányának tagjai lá-

togatást tettek náluk augusztus 17-én.¹³ Ezért diplomatikus lépéseket is tett a román jóindulat elnyerése érdekében.¹⁴

Augusztus közepén a nemzetközi elismerés megszerzése érdekében Friedrich István átalakította a kormányát. De az elismerést ezzel sem tudta megszerezni. Ennek elmaradása miatt a kabinet tagjai úgy döntöttek Huszár Károly vallás- és közoktatásügyi tárcavezető javaslatára, hogy Heinrich Ferenc kereskedelmi minisztert felhatalmazzák, kezdjen ő a saját nevében kormányalakítási tárgyalásokat és igyekezzen megszerezni a nagyhatalmak elismerését. Ha ez nem sikerülne, akkor adja vissza miniszterelnöki megbízását a jelenlegi kormányfőnek. Heinrich augusztus 27-én ennek megfelelően meglátogatta az antant misszió amerikai tagjait, hogy megtudja, mit szólnának egy ilyen megoldáshoz. Az amerikaiak válasza lakonikus volt, de egyáltalán nem segítőkész: nem avatkozhatnak bele a magyar belpolitikába.¹⁵

Mivel Friedrich a második kabinetjének sem tudta megszerezni az elismerést, a harmadik esetében már meg sem próbálkozott vele. „A harmadik Friedrich kormány az entente elismerését nem is kérte, ha az entente megtűri a kormányt, akkor tovább vezeti az ügyeket és helyüket átadják majd a nemzetgyűlés után választott kormánynak. (...) Amíg az entente erőszakkal nem jön, az elismertetés miatt a helyéről nem fog eltávozni” – deklarálták a kormány ülésén az álláspontjukat a miniszterek.¹⁶

A helyzet azonban nem volt ennyire egyszerű és Heinrich kereskedelmiügyi miniszter szeptember elsején újra felkereste az amerikaiakat azzal, ha egy új kormány alakulna új miniszterelnökkel, de ennek tevékenysége sikertelen marad, illetve nem szerzi meg a szükséges elismerést Párizstól, akkor mi lenne, ha ez a kabinet ismét Friedrich Istvánnak adná át a kormányzati hatalmat.¹⁷ Az antant erről természetesen hallani sem akart.

Az őszi folyamán Budapestre érkezett Sir George Russell Clerk, egy igen tapasztaltnak számító brit diplomata annak érdekében, hogy a magyar politikai pártokkal tárgyalásokat kezdjen egy olyan kabinet összeállításáról, amelyet a békekonferencia is partnernek tud tekinteni. E tárgyalások novemberben kezdődtek és a Tanácsköztársaságban kompromittálódott kommunisták kivételével minden párt képviseltette magát rajta. A helyzet rövid időn belül világossá vált: Friedrich mint kormányfő, persona non grata az antant nagyhatalmak szemében. Egy rövid ideig úgy tűnt, Apponyi Albertnek sikerülhet egy olyan kormány megalkotása, amelyben minden párt képviselteti magát, de Friedrich keresztényszocialista párttársai ezt megakadályozták. Úgy gondolták, ha Friedrichnek mennie kell, akkor is az ő pártjuk adja az új miniszterelnököt.

Több napos kemény alkudozás után, így lett november 24-én az addigi kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, Huszár Károly az új, úgynevezett „koncentrációs kormány” miniszterelnöke.¹⁸

Friedrich nem tudta megtartani kormányfői pozícióját, mivel a nemzetközi elismerés nem adatott meg számára. De mint láthattuk jó darabig még ennek ellenére is tartani tudta helyzetét, miközben úgy döntött, hogyha nincs meg az antant elismerése, akkor annak ellenére kormányoz és a béketárgyalások megkezdését halogató politikát folytat. Ebbéli magatartását az eseményekről naplót vezető Berzeviczy Albert nem tartotta őszintének. „Azt hiszem tehát, hogy Friedrich egyelőre azt akarja elérni, hogy az Entente minden további beleszólhatása nélkül választathasson, s magának a többséget megcsinálja. Azután majd szóba áll ő az Entente-tal, és kész lesz olyanokra is, amik ellen most tiltakozik.”¹⁹

4. A hadügyminiszter a kormány belső ellenzéke

Huszár Károly kormánya szokatlanul rövid programmal lépett a nyilvánosság elé. Legfontosabb és legsürgősebb feladatának azt vallotta a Belügyminisztérium palotaépületében bemutatkozó beszédét megtartó miniszterelnök, hogy 1. megszerezze az antant államok elismerését és meghívást kapjon a párizsi békekonferenciára, illetve 2. az országnak az ellenséges hatalmak által meg nem szállt területén minél előbb nemzetgyűlési választásokat tartsanak, hogy a jogállamiság alapfeltétele, egy törvényhozó testület munkába állhasson.

A második programelem megvalósítására a Friedrich István miniszterelnöksége folyamán elkészített választójogi rendelet alapján 1920. januárjában került sor, melynek következtében összeült az első Nemzetgyűlés, amelynek két esztendőre szólt a mandátuma és az 1920. évi I. törvényben utólagosan is jóváhagyta, legitimálta a Friedrich- és a Huszár-kormányok addig meghozott rendeleteit.

Clerk megígérte a koncentrációs kabinet megalakításához vezető novemberi budapesti tárgyalásain, hogy Párizsba visszatérve megszerzi az új kormányzat számára a nemzetközi elismerést és a békekonferenciára szóló meghívást. Ígéretét rövidesen valóra is váltotta. Visszatért a francia fővárosba, jelentést tett az antant vezetői előtt missziójának eredményéről, amellyel megbízói meg voltak elégedve és javaslatára Clemenceau, mint a békekonferencia elnöke valóban elküldte december elején Budapestre az elismerést és meghívást tartalmazó dokumentumot.

Bár a Huszár-kabinet éppen azért alakult meg, hogy minél előbb delegációt küldhessen a béketárgyalásokra, a meghívólevél megérkezésétől

kezdvé vita alakult ki a kormány tagjai között az ezzel kapcsolatban követendő magatartásról. Ez a vita végigkísérte a teljes decemberi hónapot és alaposan megosztotta a többpárti kormány tagjait.

December elején Párizsból megérkezett a Huszár-kabinetet elismerő és a meghívó levél Clemenceau miniszterelnöktől, aki mint francia kormányfő a béketárgyalásoknak helyet adó ország vezetőjeként házigazdája és elnöke volt a konferenciának. Somssich József külügyminiszter előterjesztette a minisztertanácsnak a meghívás kérdését és amellet érvelt, hogy mielőbb tegyünk eleget ennek. A tanácskozáson a pénzügyminiszter és a szintén jelen lévő Bethlen István gróf ezzel ellentétben „azon a nézeten van, hogy ne mindjárt tegyünk eleget a Párisba való meghívásnak és az egész kérdést egyelőre dilatorikusan kezeljük és ha csak lehet, január előtt ne jelenjünk meg Párisban a békekonferencia előtt.”²⁰ Friedrich rögtön kiszúrta, hogy Bethlen és a pénzügyi tárcavezető korábbi véleménye megváltozott az indulást illetően és ennek hangot is adott a jegyzőkönyv tanúsága szerint. „A hadügyminister úr csodálkozásának ad kifejezést, hogy ma éppen Bethlen István gróf és a pénzügyminister úr oly erősen hangoztatják annak szükségességét, hogy minél inkább toljuk ki a békekonferencia előtt való megjelenésünket, amikor az ő miniszterelnöksége alatt ugy Bethlen István gróf úr általános politikai szempontból, mint a pénzügyminister úr gazdasági szempontból állandóan azt hangoztatták, hogy azonnali békére van szükségünk. Ő kezdettől fogva azon állásponton volt, hogy minél későbben kell a békéről tárgyalnunk az entente-tel. Különben elfogadja Bethlen István gróf indítványát.”²¹ Vagyis halogassák a békedelegáció indulását.

Apponyi a december 29-iki minisztertanácsi ülésen adta elő elképzelését, hogy milyen módon képzeli a párizsi tárgyalásokat lebonyolítani. „Az entente nagyhatalmakkal folytatandó jegyzékváltások alapjául területi integritásunkhoz való ragaszkodásunk fog szolgálni. Ki fogjuk fejteni, hogy jogunk volna ehhez ugy a történeti jog, mint a természet joga alapján is ragaszkodnunk, mi azonban hajlandók vagyunk honorálni a háború folyamán a világ népeinél kifejlődött azon nézetet, hogy a népek maguk rendelkezzenek sorsuk felett és így ezen wilsoni elvek alapján felajánljuk a népszavazást. Ha ez a két proposíció, tudniillik a területi integritáshoz való ragaszkodásunk, másrésről pedig a népszavazásnak a kérése megvédhető nem volna, akkor ezen két elvnek fel nem adása mellett kell tárgyalásokba bocsátkoznunk és igyekeznünk igazunkat, amennyire csak lehet megvédeni. Nem tölti el optimizmus. Értesülése szerint alig lesz alkalom az alkudozásokra és az egész ugynevezett tárgyalásaink abból fognak állani, hogy jegyzékeket fogunk váltani a legfőbb tanáccsal.”²²

A delegációvezető prezentációja után kirobbant a vita. Friedrich továbbra is azon az állásponton volt, hogy halogassák a delegáció útnak indítását. Korábban kérték Párizstól, hogy a románokra parancsoljon rá a békekonferencia, vonuljanak ki a Tiszántúlról is. E jegyzékükre az antant mindezidáig nem reagált, várjanak addig, amíg válasz érkezik. Továbbá úgy vélte, a közélelmezési problémák megoldását nem az antanttól kell várni, hanem a szomszédos országokból kell beszerezni a közellátáshoz szükséges cikkeket. A kereskedelmi és az agrárminiszter vitába szálltak vele, mondván, hogy a közélelmezés terén az ellátási gondok nagyok, illetve amíg nincsen aláírt békeszerződés, a szomszédos államok sem fognak kereskedelmi megállapodásokat kötni Magyarországgal, aminek eredményképpen csökkenhet a nyersanyaghiány az ipari szférában. A külügy- és pénzügyminiszter az anyagi problémákon túl arra is felhívta a figyelmet, korábban már megígértük a békekonferencia résztvevőinek, hogy mielőbb delegációt indítunk a tárgyalások megkezdésére.

Hosszas vita után végül a kormányfő szavazásra bocsátotta a kérdést, induljon-e a delegáció Franciaországba, 1920. január 5-én, vagy sem. Az indulás mellett voksolt az agrárminiszter, a kereskedelmi, a külügy-, a pénzügyminiszter és a munkaügyi és népjóléti tárca vezetője, összesen öt fő. A további halasztást választották: a belügy-, a hadügy-, az igazságügyminiszter, a nemzeti kisebbségi és a vallás- és közoktatási miniszter, szintén öt fő. Nagyatádi Szabó István közélelmezési, illetve sokorópátkai Szabó István kisközgazda miniszter távol maradtak ettől a minisztertanácsi üléstől. Így szavazategyenlőség alakult ki a Friedrich-féle halogatáspárti és az indulás mellett érvelő tárcavezetők között. A vitát ezután Huszár Károly döntötte el, aki a békedelegáció elindítása mellett foglalt állást. A miniszterelnök meg is indokolta a jegyzőkönyv és az utókor számára álláspontját: „Néhány hónapon belül lényeges változásra nem számíthatunk. Budapesten is egyre romlik a szituáció, a Tiszántúlon is a románok által történt kifosztás folyamánként esetleg egy új Dózsa-féle kérdés előtt állhatunk. Nyugodtan vállalja tehát a felelősséget, miután létérdeünk, hogy mielőbb a béke útjára lépjünk, annál is inkább, miután 3–4 heti halasztással mit sem érünk el. A halasztás taktikája pedig maga után vonná azt, hogy semmi reményünk nem lenne arra nézve, hogy állapotainkban bizonyos konszolidáció jöjjön létre. A választásokra való tekintettel is előnyösebbnek tartja, ha nem optimista hangulatban választja meg az ország a nemzetgyűlést, hanem mérlegeli a valóságot.”²³

A vitából az derül ki, hogy azon tárcavezetők (kereskedelmi, népjóléti, pénzügy) támogatták a béketárgyalások mielőbbi megkezdését, akik látták, hogy az ellenőrzésük alatt álló országmaradvány nem képes ellátni élelmiszerrel, tüzelővel, ipari nyersanyagokkal a lakosságot. Ugyan-

csak az indulás mellett döntött a külügyminiszter is, aki az antant budapesti katonai missziójának tábornokaival tárgyalva leginkább érzékelhette, hogy nincs értelme a halogató taktikának.

Miután megszületett a döntés, hogy a delegáció január 5-én elindul Párizsba, a minisztertanács arról is döntést hozott, hogy az utazási költségek és a delegátusok napidíjának fedezésére hitelt vesz fel egy budapesti banktól. Az államkassza ugyanis annyira üres volt, hogy nem volt pénz a tárgyalásokon való megjelenésre sem. Ez nyilvánvaló módon azon tárcavezetők véleményét erősítette, akik a kizsákmányolt ország nemzetközi elszigeteltségéből a béke mielőbbi elfogadásával akartak ki-törni. Ráadásul az elsőre megszavazott összeget nem tartották elegendő-nek, mert 1920. január 3-án a minisztertanács a külügyminiszter előter-jesztése alapján újabb 200 ezer koronás hitel felvételét szavazta meg. „A külügyminister úr előterjesztésére a minisztertanács a béketárgyalásokat előkészítő munkálatokra újabb 200 000 koronás hitelt szavaz meg a rész-letes elszámolás kötelezettsége alóli mentességgel és megbízza a pénz-ügyminister urat, hogy ezen hitel terhére gróf Teleki Pál, a békeelőké-szítő iroda vezetőjének, a külügyministeri számvevőség által ellenjegy-zett utalványára a szükséges összegeket folyósítsa.”²⁴

5. Elfogadjuk, vagy elutasítsuk? – ez itt a kérdés!

Májusra világossá vált a magyar politikai elit és a közvélemény szá-mára is, hogy Apponyi január 16. védőbeszéde, majd az azt követő – immár gróf Teleki Pál külügyminiszter által a háttérből irányított titkos francia-magyar gazdasági, illetve egyéb, más nagyhatalmakra vonatkozó tárgyalások is eredménytelenül zárultak.²⁵ A Magyarország nevében ki-küldött delegáció és a titkos tárgyalásokkal megbízottak sem értek el semmilyen határkiigazítási kedvezményt, a januárban átadott békefelté-telek szigorán az antant vezetői nem voltak hajlandók a legcsekélyebb módosításra sem.

Apponyi vezetésével összeültek a delegáció tagjai, megvitatták a bé-keszerződés szövegét és a hozzá mellékelt, ún. Millerand-féle kísérel-velet, amely látszólag nyitva hagyta a jövőre nézve a remény kapuját, azonban hamarosan kiderült, hogy csak az ellenállás leszerelésére szán-ták és az antant semmilyen határmódosítást nem tett ez alapján lehetővé, de ezt májusban még nem lehetett előre sejteni.²⁶

Az idős delegáció-vezető vállalta volna a békediktátum aláírását is, de erről delegációs társai lebeszéltek, a francia diplomácia pedig jelezte a Simonyi-Semadam-kormánynak, hogy miniszteri rangú személyt vár-

nak az aláírási ceremóniára. Így Apponyit már nem küldhették. A kabinetben május utolsó napjaiban vitát folytattak arról, hogy vállalhatják-e az aláírást, vagy utasítsák el a szerződésben foglalt feltételeket. Vállalták. Erről Teleki Pál külügyminiszter beszámolt a Nemzetgyűlés május 26. ülésén a képviselőknek. Úgy nyilatkozott, hogy a kabinet „számolt avval a helyzettel, hogy nyitott határokkal, amelyek ellenségeinknek feltétlenül kedvezőbbek, mint nekünk, és védtelenül állottunk már az első pillanattól kezdve, 1918 októbertől kezdve. (...) A kormány kénytelen volt azt választani, hogy nem tagadhatja meg a békének aláírását.”²⁷ A magyar diplomácia vezetője, beszédében a felelősséget az 1918 őszén és az 1919 tavaszán hatalomra jutott rezsimre hárította. Felhívta a figyelmet a Millerand-féle kísérőlevél tartalmára is, bízva abban, hogy ezáltal engedményeket érhetnek el a határkijelölő bizottságokban. A miniszter után Apponyi is szólásra emelkedett. „Roppant kockázat a nemzet legfőbb kincseivel, a nemzeti újjászületés, a visszaszerzés reményeivel való banque-játék lett volna az aláírás megtagadása. (...) Egy kockázatos, az adott viszonyok között sikerrel alig biztatható, de viszont végveszélyeket tartalmazható út helyett egy másik utat válasszunk. Hogy ez célhoz vezet, az bizonytalan. A világért sem akarnám a helyzetet szépíteni vagy hamis reményeket kelteni.”²⁸ A lemondott főtárgyaló abban az egyben látott pozitívumot, hogy a béke elfogadása után megszűnik a hadiállapot Magyarország, illetve az antant államok között, ami egyúttal lehetőséget is nyújt a magyaroknak arra, hogy az addig ellenségnek számított országokban felvilágosító propagandát folytassanak a békediktátum igazságtalanságával szemben. De abban is bízott, hogy az utódállamok hosszú távon nem lesznek életképesek és összeomlásukkal új – a magyarságra nézve kedvező – nemzetközi rendezés következhet.

Apponyi Albert felszólalása előtt és után is Friedrich István jelentkezett felszólalásra, de a Nemzetgyűlés ülését vezető elnök megtagadta tőle a szót a házszabályokra hivatkozva,²⁹ így csak a másnapi ülésen fejthette ki véleményét az aláírás kérdésében.

Korábbi álláspontjához ragaszkodva ez alkalommal sem osztotta a kormány és a delegáció-vezető véleményét.

Rögtön a felszólalása elején odaszúrt azon nemzetgyűlési képviselőtársainak, akik annak idején a világháború végsőkéig való megvívása mellett kardoskodtak. Ezt más régi képviselőkhöz hasonlóan Apponyi Albert is magára vehette, aki egy nappal korábban még a béke aláírása mellett érvelt, de a világháború éveiben kitartott a német szövetség és a korlátlan tengeralattjáró-háború bevezetése mellett.³⁰ „Szomorú szívvel látom azt, hogy régi politikusaink közül sokan, akik annak idején az utolsó percig, az utolsó összeomlásig kitartottak amellett, hogy az entente ellen foly-

tassuk a háborút és semmiesetre sem engedjük, most olyan nagy bizalommal néznek az entente felé és az entente-től bizonyos jóakaratot, bizonyos megértést remélnek.”³¹ E szurkálódási kitérő után saját sérelmének is hangot adott, miszerint „az entent meg akarta hívni Kun Béláékat a béketárgyalásokra, s mikor itt a nemzeti és keresztény feltámadás bekövetkezett, amikor egy keresztény irányzatú kormány volt, akkor az entente ezzel a kormánnyal már szóba sem akart állani, hanem csak bizonyos koncentrációktól tette függővé azt, hogy meghívást kap-e a nemzet, igen, vagy nem.”³² – Vagyis a saját kabinetjével történekre emlékeztette hallgatóságát. (Ámbár azt nem említette meg, hogy annak idején kormánnyal az volt a probléma, hogy befolyása alig terjedt túl a főváros határán és Habsburg Józseftől nyert kinevezést, miközben az uralkodó dinasztia már nem számított szalonképesnek a békekonferencia számára.)

Úgy okoskodott az egykori miniszterelnök, amikor Apponyi delegációja szembesült azzal, hogy szó sem lesz Párizsban érdemi tárgyalásokról, rögtön haza kellett volna utaznia a teljes küldöttségnek, ami által időt is nyerhetett volna az ország. Azon nézetének is hangot adott, hogy a győztes államhatalmak szövetsége már nem sokáig fog egyben maradni. „Az entente feltétlenül letűnőben van és feltétlenül konstatalható már, hogy valami új dolog nyomul előtérbe. Igenis ez lesz a letiport, talán a becsapott, félrevezetett nemzeteknek az új szövetsége. (...) Az a sejtésem, hogy néhány hónap múlva talán mosolyogni fogunk önmagunkon, hogy mi azt hittük júniusban, vagy május végén, hogy az entente felé vezető út az az út, amelyen a magyar nemzetet meg tudjuk menteni.”³³ Felhozta érvékként, hogy 1917-ben, ha sikerült volna különbékét kötni, az sokkal enyhébb feltételeket tartalmazott volna a Monarchiával szemben, mint 1920-ban a magyar delegáció elé tett diktátum.

Bár a békeszerződés elfogadása lehetőséget nyújtott arra is, hogy olyan nemzetközi fórum elé tárhassa Magyarország az őt ért sérelmet, mint a Nemzetek Szövetsége, Friedrich ezen intézmény iránt sem táplált illúziókat. „A népszövetségben nem bízom. Az nem más, mint egy új véd- és dacszövetség, amelyet az entente azért szervez, hogy állítólagos győzelmét egyszer s mindenkorra bebiztosítsa.”³⁴ Arra a logikai körülményre is felhívta a figyelmet, hogy éppen a békediktátum előzetes elfogadása az előfeltétele annak, hogy e szervezet felvegye hazánkat a sorába. Akkor aligha várható, hogy ott sikerrel lehet a revízióért síkra szállni. (A Nemzetek Szövetségét illetően a történelem Friedrich álláspontját igazolta, e szervezet valóban a győztesek által létrehozott nemzetközi rend őreként funkcionált a két világháború között.)

Attól sem tartott, hogy a béke aláírásának elutasítása esetén Magyarországot újabb katonai támadás, megszállás érintené, miközben ez volt

az aláíráspártiak egyik legfontosabb érve az aláírás mellett. Azonban ezzel kapcsolatban ő sem tudott érveket felsorakoztatni saját véleménye mellett, helyett azt kérte a Nemzetgyűléstől, hogy „méltóztassanak engem erről meggyőzni.”³⁵

Ha a jövőt illetően a Nemzetek Szövetségében nem bízhatunk, nem indulnak meg a maradék ország ellen az antant és az utódállamok seregei, akkor mi tévők legyünk? Csak abban látott lehetőséget, hogy egykori, első világháborús szövetségeseink felé kell újra orientálódni. Sőt, a bolsevizálódó orosz állammal is számolni lehetett Friedrich szerint egy új szövetségi konstellációban. „Mert ha az entente abba a helyzetbe kerül, hogy Nagy-Oroszországgal kell tárgyalnia, az egész talpraállt Izlammal kell tárgyalnia, velünk kell revízió alá venni a békeszerződést és mi mind egyöntetűen sürgetjük és egyöntetűen járunk el a revízióval, akkor ez a magyar nemzet feltétlenül jobb helyzetbe fog kerülni, mint amilyenbe ma van, amikor teljesen egyedül járunk egy ösvényen. (...) Attól függ a magyar nemzet jövője, hogy milyen egymásutánban, milyen időritmusban fog bebizonyulni az, hogy a népszövetség csak egy újabb blöff, egy olyan blöff, amilyen volt a pacifizmus, a wilsonizmus, vagy a népek önrendelkezési joga. (...) Végzetesnek vélem a nemzetet abba az irányba, abba a gondolatvilágba belevinni, hogy: légy csak türelmes, nyugodj csak meg, majd a népszövetség segíteni fog.”³⁶

Friedrich azt is felhozta az aláírás ellen, hogy erre a kabinetnek nincsen felhatalmazása a nemzettől. Mivelhogy a nemzetgyűlési választásokat megelőző kampány folyamán senki nem beszélt arról, hogy egy előnytelen békeszerződés aláírására kér mandátumot a kabinet. „Homlokegyenest az ellenkezőről beszélt mindenki, hogy ott arról volt szó, hogy ilyen békét nem szabad aláírni.”³⁷ Továbbá azért sem gondolta úgy, hogy a kormány és a parlament jogosult a szerződés elfogadására, mert a Tiszántúlon még nem is állt módjukban a román megszállás miatt képviselő-választásokat rendezni és az ottani lakosság véleményét kikérni.

A Nemzetgyűlésnek azonban május végén nem kellett felhatalmazást adni ahhoz, hogy a Simonyi-Semadam-kabinet elküldje delegáltjait Párizsba a diktátum aláírására. Ezt a kormány parlamenti felhatalmazás nélkül is megtehetette.

Ahhoz azonban, hogy a trianoni békeszerződés valóban életbe lépjen, a Nemzetgyűlésnek utólagosan ratifikálni (a nemzetközi szerződést parlament által törvénybe iktatni) kellett az aláírt dokumentumot. A békeszerződés szövegét tartalmazó előterjesztés becikkelyezéséről a Nemzetgyűlés képviselői novemberben folytattak vitát.

Friedrich november 13-án kért szót, hogy elmondhassa véleményét. Május 27-iki hosszú felszólalásával ellentétben ekkor már igen röviden

foglalta össze mondandóját, mert már kikristályosodtak a törvénytervezet körüli álláspontok és nyilvánvalóvá vált mindenki számára, hogy a szerződés ratifikációja mellett határozta el magát a nemzetgyűlési képviselők többsége.

Ismét arról beszélt, hogy a második világháborús vesztes, a németek felé kell orientálódni, mert az antantban és az általa létrehozott új nemzetközi rendben nem lehet megbízni, hogy bármikor a jövőben felülvizsgálják álláspontjukat. Alkotmányjogi érveket is megpróbált felhozni a törvénytervezet megszavazása ellen. Úgy okoskodott, hogy a Nemzetgyűlés önmagában nem elégséges alkotmányos tényező ezt a kérdést eldönteni, mert két másik alkotmányos tényező, a főrendiház és a királyi hatalom szünetel. „Ünnepélyesen tiltakozom itt a ratifikáció ellen a keresztény nemzeti párt nevében. Tiltakozom az ellen, hogy ez a Nemzetgyűlés, amely szerintünk nem jogosult ennek a kérdésnek eldöntésére, egyáltalán csak foglalkozzék is ezzel a kérdéssel, hangsúlyozom, és világgá kiáltom, hogy hiába fogják önök itt esetleg ratifikálni ezt a békét, mi soha de soha azt elismerni nem fogjuk.”³⁸

6. Összegzés

Friedrich István tehát úgy foglalt állást a béketárgyalások és a békediktátum aláírásának, valamint ratifikációjának vitájában, amint fentebb bemutattuk. Véleményével kisebbségben maradt először a koncentrációs Huszár-kormányban, majd a Nemzetgyűlés képviselői között. Ekkortól a politika perifériájára szorult néhány képviselőtársával együtt.

Álláspontjának ismertetése nem jelenti azt, hogy e sorok írója osztaná az egykori kormányfő nézeteit, vagy utólag igazat lehetne/kellene adni Friedrichnek. Amikor a Huszár-kabinet 1919. december 29-én a delegáció kiküldése mellett döntött egy fő szavazattöbbséggel, akkor rögtön utána arról is szavaztak, hogy banki hitelből finanszírozzák a küldöttség utazási költségeit. Ez bevallása annak, mennyire üres volt az államkincstár, hiszen még saját emberei költségeit sem volt képes fedezni. Az állam ilyen jellegű szegénysége mellett nem lehet reálisan azt képzelni, hogy kívárhatunk addig, amíg az antant valami csoda miatt szétesik és egy ütős ellenállásképes saját sereget tud a maradék Magyarország felállítani.

Bármennyire is osztja meg Trianon a magyar közvéleményt és okoz még napjainkban is súlyos lelki fájdalmat az utódállamok impériuma alá került és ezáltal másodrangú állampolgárokká váló határontúli magyar-ságnak, látni kell, hogy a békediktátum aláírásának nem volt semmilyen reális alternatívája. Újabb katonai megszállás fenyegette volna az orszá-

got, de ha ez el is maradt volna, a nemzetközi értelemben izolált államot könnyen kiéheztették, gazdaságilag megfojthatták volna a győztes hatalmak. A békediktátum elfogadása mellett érvelők ezt a veszélyt akarták elkerülni.

Friedrichnek csupán annyiban volt igaza, hogy nem osztotta Apponyi optimizmusát, aki szerint az aláírással véget ér a hadiállapot és tegnapi ellenségeink körében kampányt folytatva elérhetjük az igazságtalan béke revízióját. Az idős gróf illúziókat kergetett és erre hiába hívta fel Friedrich a Nemzetgyűlés és az egész nemzet figyelmét.

JEGYZETEK

1. Hatos Pál (2018): Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Jaffa. 153. old.
2. Nemzetgyűlési almanach. 1920–1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai. Vidor Gyula (szerk.): Magyar Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság. Budapest. 1920 (a továbbiakban: Nemzetgyűlési almanach). 48. old.
3. Molnár Félix (szerk.): Rabságom története. Emlékalbum. A 133 napos kommun túszaiknak arcképcsarnoka és élményei. Mindel. Budapest. 27. old.
4. Kirschner Béla (1968): A „szakszervezeti kormány” hat napja (1919). Kosuth. 223–225. old.
5. Nánay Mihály (2018): Habsburg József főherceg. A katona és a politikus: 1914–1924. Unicus. Budapest. 210–220. old.
6. Összetételére vonatkozóan lásd: Magyar kormányprogramok. 1867–2002. I. köt 1867–1944. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest. 2004. 466. old.
7. A Friedrich-kabinetek összetételére vonatkozóan lásd: Magyar kormányprogramok. 1867–2002. I. köt 1867–1944. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest. 2004. 466–468. old. Friedrich miniszterelnökségéről lásd Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919–1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 9–12. old.
8. Gali Máté (szerk.): Búcsú a Monarchiától. Berzeviczy Albert naplója (1914–1920). Helikon. 2015 (a továbbiakban: Gali). (1919. november 17. bejegyzés) 251. old.
9. Nemzetgyűlési almanach. 48–49. 259–260. old.
10. Tóth-Szenesi Attila: A fociválogatottban játszott, később miniszterelnök lett. In: https://index.hu/tudomany/til/2016/01/21/friedrich_istvan_miniszterelnok_valogatott_futballista/ (Letöltve: 2018. február 17.)
11. Bandholtz Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Magyar Világ. (a továbbiakban: Bandholtz) 32. old.
12. Uo. 26. old.
13. Uo. 31. old.

14. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. augusztus 28. ülés.
<http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> Letöltve: 2018. augusztus 8.
15. Bandholtz. 48. old.
16. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. augusztus 28. ülés.
<http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> Letöltve: 2018. augusztus 8.
17. Bandholtz. 52. old.
18. Anka László (2009): Apponyi Albert a Horthy-kori belpolitikában. In: Csaplár-Degovics Krisztián-Tornyai Anna (szerk.): Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19–20. század történelméből. ELTE Történelem-tudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program. Budapest. 183–186. old.
19. Gali. 252. old.
20. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919. december 2. ülés.
<http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> Letöltve: 2018. augusztus 8.
21. Uo.
22. Uo. 1919. december 29. ülés.
23. Uo.
24. Uo. 1920. január 3. ülés. <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944> Letöltve: 2018. augusztus 8.
25. Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor. Máriabesnyő. 27–46. old.
26. Vizi László Tamás (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010). CEPO-LITI. 39–41. old.
27. Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. III. köt. Athenaeum. Budapest. 1920. (1920. május 26. ülés.) (a továbbiakban: NN. 1920. III. köt.) 84. old.
28. Uo. 86. old.
29. Uo. 85., 88. old.
30. Anka László (2016): Az ellentmondások mezején: Apponyi Albert és az első világháború. In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS Évkönyv 2015. Magyar Napló-VERITAS Történetkutató Intézet. Budapest. 2016. 81–87. old.
31. NN. 1920. III. köt. (1920. május 27. ülés) 112. old.
32. Uo. 113. old.
33. Uo. 112–113. old.
34. Uo. 114. old.
35. Uo. 115. old.
36. Uo. 118. old.
37. Uo.
38. NN. 1920. VII. köt. (1920. november 13. ülés) 6. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anka László (2009): Apponyi Albert a Horthy-kori belpolitikában. In: Csaplár-Degovics Krisztián-Tornyai Anna (szerk.): Fejezetek a tegnap világából. Tanulmányok a 19-20. század történelméből. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola Új- és Jelenkori Magyar Történeti Program. Budapest. 179–196. old.
- Anka László (2016): Az ellentmondások mezején: Apponyi Albert és az első világháború. In: Ujváry Gábor (szerk.): VERITAS Évkönyv 2015. Magyar Napló-VERITAS Történetkutató Intézet. Budapest. 2016.
- Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés naplója. III. köt. Athenaeum. Budapest.
- Bandholtz Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Magyar Világ.
- Gali Máté (szerk.): Búcsú a Monarchiától. Berzeviczy Albert naplója (1914–1920). Helikon. 2015.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924. Attraktor. Máriabesnyő.
- Hatos Pál (2018): Az elátkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története. Jaffa.
- Kirschner Béla (1968): A „szakszervezeti kormány” hat napja (1919). Kossuth. Magyar kormányprogramok. 1867–2002. I. köt 1867–1944. Magyar Hivatalos Közlönykiadó. Budapest. 2004.
- Molnár Félix (szerk.): Rabságom története. Emlékalbum. A 133 napos kommunizmusának arcképcsarnoka és élményei. Mindel. Budapest.
- Nánay Mihály (2018): Habsburg József főherceg. A katona és a politikus: 1914–1924. Unicus. Budapest.
- Nemzetgyűlési almanach. 1920–1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai. Vidor Gyula (szerk.): Magyar Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság. Budapest. 1920.
- Vizi László Tamás (2016): A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartozásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010). CEPOLITI.